

65 let od odhalení masakru v Katyňském lese

archiv.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/12527-65-let-od-odhaleni-masakru-v-katynskem-lese

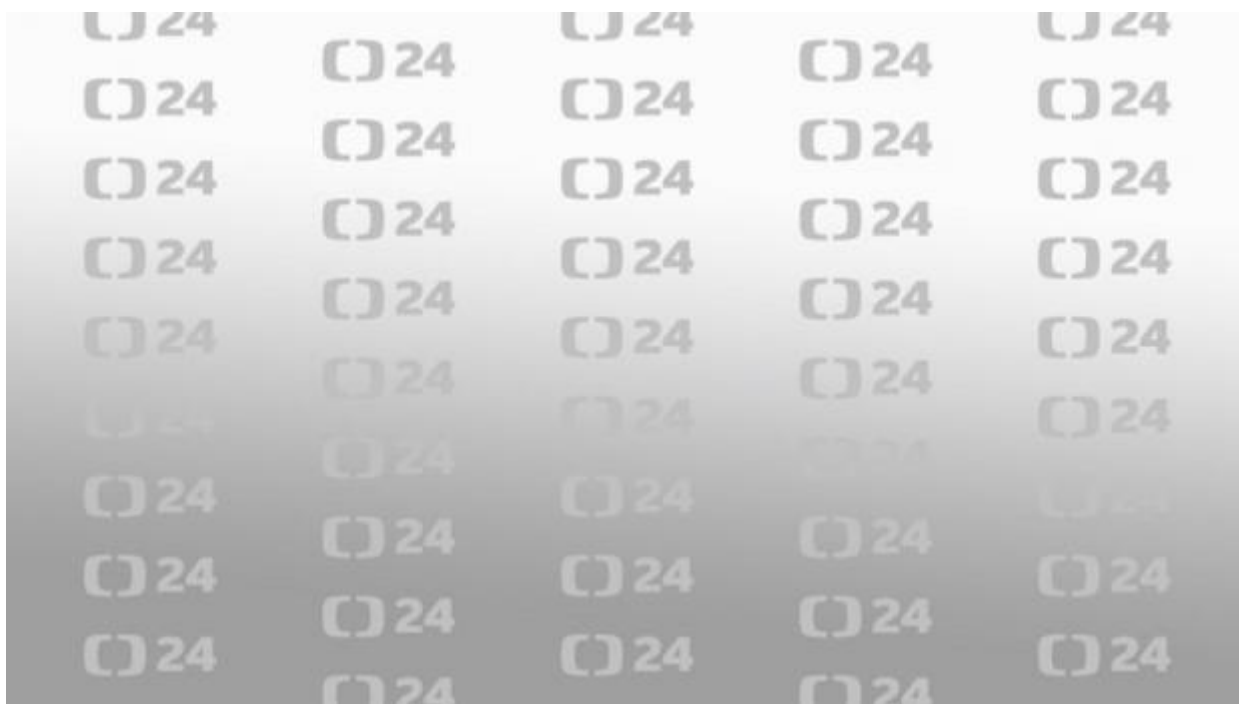
Velikost textu:

19. 4. 2008 18:44, autor: ČT24

Před dlouhými 65 lety bylo v Katyňském lese nedaleko Smolenska objeveno několik masových hrobů a v nich těla čtyř a půl tisíce popravených polských důstojníků. Většina z nich měla ruce svázané za zády a byla zabita výstřelem do týla. Mezi zavražděnými byli identifikováni nejen vojáci z povolání, policisté a četníci, ale i univerzitní profesori, lékaři, vědci, hudebníci a spisovatelé, kteří uniformu oblékli až v rámci všeobecné mobilizace v září 1939. Polské exilové vládě v Londýně se tak dostalo šokujícím způsobem odpovědi na otázku, kam se podělo na 15.000 vojenských důstojníků, zajatých na podzim 1939 Rudou armádou, které již dlouhé tři roky pohřešovala.

V těchto dnech si připomínáme 65. výročí odhalení jedné z největších masových vražd, které kdy byly spáchány na válečných zajatcích, katyňského zločinu. Právě proto, že jejími pachateli byli příslušníci sovětské NKVD, rozhostilo se již krátce po válce kolem celé věci tísnivé mlčení. O Katyni se nemluvalo, ani mluvit nemohlo, a to nejen v Polsku, kterého se celý případ tak bolestně dotýkal.

Proto si do Historického magazínu z 12. dubna pozval moderátor pořadu Eduard Stehlík Mečislava Boráka (MB) ze Slezské univerzity v Opavě a Jiřího Plachého (JP) z Vojenského historického ústavu, kteří se tématem katyňského zločinu zabývají.

Ostatky obětí katyňského masakru.

1. září 1939 vypukla nacistickým přepadením Polska druhá světová válka. Jakým způsobem ale změnil vojenskou situaci Polska fakt, že 17. září vstoupily na jeho území také jednotky Rudé armády?

JP: Válečná situace Polska byla šestnáctý den po nacistickém přepadení velmi vážná. Několik dní před tím skončil neúspěšný pokus polské armády přejít do protiofenzivy. Není ale pravda, co představitelé sovětského státu uváděli v nótě, která měla legalizovat vstup do východního Polska, že polský stát přestal de facto existovat – přestal plnit svou funkci. Velení polské armády naopak předpokládalo, že bude pokračovat v obraně právě na jihovýchodních územích Polska. Z tohoto pohledu vstup sovětské armády znamenal definitivně poslední ránu polskému odporu.

Kolik polských vojáků padlo v rámci zářijového tažení do sovětského zajetí? Jak se odvíjely jejich osudy?

MB: Obvykle se uvádí, že jich bylo okolo 250.000 tisíc. Avšak těžko je lze označit za vojenské zajatce. Sovětské úřady je tak nazývaly, ale Polsko nebylo se Sovětským svazem v žádné válce. Dokonce se proto věřilo, že jim Sověti po internaci dovolí odejít a hájit zájmy Polska někde v cizině. Nicméně naprosté většině z asi 250.000

internovaných se podařilo uniknout dalším perzekucím, protože Sověti obyčejné vojáky a poddůstojníky propouštěli. Pro příslušníky polské inteligence (dívali se jim na ruce, a kdo neměl mozoly, byl třídní nepřítel) a hlavně důstojníky polské armády, policisty a příslušníky státní správy však měli internační tábory.

Historický magazín

Velká část internovaných důstojníků byli normální lidé, kteří byli pouze do vojenské uniformy oblečení v rámci mobilizace. Celá řada z nich dokonce ani neměla "buržoazní původ" – byli tam hoši, kteří pocházeli původně z dělnických profesí?

MB: Většina důstojníků nebyla v aktivní službě, protože rukovali až na obranu země v srpnu 1939. Převážně to byli učitelé, lékaři, novináři, právníci – Poláci tomu říkají "výkvět polské inteligence". Dělnický původ pak převažoval mezi policisty, protože mezi nimi bylo mnoho mladých kluků, kteří se právě vrátili z vojny a z nedostatku jiných příležitostí si našli místo ve státních službách. Přestože byli tito hoši původně horníci nebo dělníci, v jejich osudu jim to nepomohlo, protože sovětské úřady tvrdily, že jsou o to nebezpečnější ideologičtí nepřátelé.

Objevil jste, že mezi popravenými z Katyně je také poměrně mnoho bývalých občanů Československa?

MB: Nevěřil jsem, že bych ji mohlo být až tolik – počítal jsem maximálně s pár desítkami. Po letech výzkumu se mi jich však podařilo najít asi pět set. Asi polovina z nich se narodila na území českých zemí a zbylá část v době vypuknutí války v Československu žila a pracovala, protože v té době bylo Těšínsko už rok zařazeno do rámce polského státu.

V jakých podmínkách internovaní v Sovětském svazu žili?

MB: Největší tábory pro důstojníky a policisty byly zřízeny v bývalých klášterech, které v té době už patřily sovětské bezpečnosti. Byly to kláštery pro důstojníky v Kozelsku a ve Starobělsku, kde ale byli

důstojníci s vyšší hodností (především generálové a plukovníci). V Ostaškově na jezeru Seliger (asi 200 kilometrů severozápadně od Moskvy) pak byli internováni policisté.

Podmínky byly na hranici snesitelnosti. V dopisech domů sice nemohli napsat, že trpí hladem a hygienickými potížemi, ale ti, kdo tábory přežili, hovořili o tom, že dělali polévky z koňských kopyt nebo že neustále jedli kaše z ovsa pro sovětskou armádu. Žádné případy vražd nebo nějakého zjevného násilí však zaznamenány nebyly. Pokud někdo zemřel, bylo to na následky nemoci.

Takže konec, který je čekal, žádný z nich nepřepokládal?

MB: Mysleli si, že je možná výměna, protože značnou část internovaných sovětské úřady s Německem vyměnily. Týkalo se to především těch, kteří měli vazby na německý zábor polského území. Němci potom Sovětům naopak dávali ty, kteří byli v tehdejší sovětském záboru. Také ti, kteří tvrdili, že jsou německé národnosti, byli vyměněni, neboť Stalin byl v té době ještě s Hitlerem zadobře. Později se začaly šířit zprávy, že by je mohli odvézt do zahraničí nebo část z nich nějakým způsobem předat do Polska.

Internovaní byli podrobováni ustavičným výslechům ze strany sovětských orgánů. Sověty zajímalo, jestli mají nějaké vazby s někým na územích zabraných Sovětským svazem, aby mohli rozšířit okruh podezřelých. Zkoumali, zda jejich minulé povolání nemůže souviset se špionáží proti Sovětskému svazu. Chtěli také zjistit míru ochoty souhlasit se sovětským režimem. Pokud se pár takových jedinců našlo, snažili se je získat jako spolupracovníky, a ty pak zachránili před drastickým koncem.

Kdo a proč rozhodl o tak strašlivém konci tak velkého počtu lidí?

MB: To byla otázka, kterou si nikdo nedovedl po velmi dlouhou dobu vysvětlit. Dnes víme na základě archivních dokumentů nalezených v 90. letech, že zasedání politbyra Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu 5. března 1940 s podpisem Stalina a všech vysokých členů vedení rozhodlo, že se má podrobit nejvyšší výměře

trestu (poprava zastřelením) zhruba 25.000 polských nepřátel. Přímo v této relaci pak bylo napsáno, že se jedná asi o 15.000 důstojníků držených ve zmíněných táborech a 11.000 dalších Poláků, kteří byli ve věznicích a táborech po celém pásu západní části Sovětského svazu (od Běloruska až po Ukrajinu). Těchto 11.000 Poláků však už nebyli jen vojáci, šlo o osadníky, statkáře, různé podnikatele i civilní osoby.

Když se po válce snažilo sovětské vedení dopátrat, jak to s realizací tohoto rozsudku dopadlo, tak v takzvané Šelepínově zprávě pro Nikitu Chruščova z roku 1959 je uvedeno, že 15.000 Poláků z táborů bylo zlikvidováno a z dalších jen 7.000. Takže asi 22.000 z internovaných bylo prokazatelně povražděno.

Jakým způsobem lze zlikvidovat tak obrovské množství lidí, aby si toho nikdo nevšiml? Technicky to muselo být velmi obtížné?

MB: To trošku souvisí s druhou částí předchozí otázky – proč? Uvažovalo se, že by příčinou mohla být antipatie Stalina vůči Polákům už z důvodu sovětské porážky u Varšavy z roku 1920, kdy Poláci zahnali bolševické armády. Možné také je, že je považovali za potenciální nepřátele, protože o tom, že by Poláci měli rádi Sovětský svaz, se mohlo důvodně pochybovat.

Rozhodně to ale souviselo s tím, že v Sovětském svazu už byla připravená situace k masovému vyvražďování. Vždyť během *velkého teroru* z let 1937 a 1938 bylo popraveno z politických důvodů tři čtvrtě milionu sovětských občanů, co je proti tomu pár desítek tisíc. Čili Sovětům to připadalo jako něco přirozeného. Navíc jména komand, která vraždila, dokazují, že jde o ta samá komanda, která vraždila politické vězně už v roce 1938.

Pro účely poprav si potom vymysleli jednoduchý způsob: Dotyčné po skupinách několika stovek lidí přepravovali vlakem v přísně střežených transportech z jednotlivých táborů do nejbližší věznice v sídle oblastní správy NKVD. Ve sklepeních věznic už měli zmechanizované způsoby vraždění ještě z let *velkého teroru*, takže to

bylo snadno proveditelné. Vyzkoušeli si, kolik uvězněných lze povraždit za jednu noc. Po trošku nadsazených počtech, které kalkulovaly s třemi sty popravenými, zjistili, že to nelze, takže číslo snížili. Nicméně se dochovaly transportní listiny z Ostaškova a Starobělska, takže přesně (jmenovitě) víme, kolik lidí kterým transportem odjelo, a můžeme úplně přesně zjistit, který den byli zavražděni. Všichni byli vražděni ve sklepeních věznic s výjimkou katyňského masakru, kdy je vraždili přímo na místě v lese.

V roce 1941 začaly být podnikány kroky k budování polské armády na sovětském území, podobně jako z příslušníků našeho regionu. Najednou se zjistilo, že důstojníci chybí. Podnikala polská strana nějaké kroky k jejich nalezení? Jak odpovídali Rusové?

JP: Polská strana věděla, že se toto kvantum důstojníků nachází na území Sovětského svazu. Před tím, než byli tito důstojníci zastřeleni, mohli udržovat kontakt se svými rodinami například na Němci obsazeném území. Zahraniční odboj měl kontakty s vlastí, takže věděl, že jsou tito lidé zadržováni v Sovětském svazu. Když potom začali být propouštěni vojáci z internačních táborů, důstojníci jim samozřejmě chyběli. Polský odboj totiž předpokládal, že bude možné postavit armádu včetně důstojnického sboru.

Polská strana logicky vznesla dotazy na nejvyšší sovětské vedení. To ale odpovídalo velmi mlhavě s tím, že je možné, že jsou v táborech za polárním kruhem, kam ještě nedorazily telegramy příkazující jejich propuštění. Na přímou otázku na zadržované polské důstojníky Stalin dokonce odpověděl, že mohli uprchnout do Mongolska nebo Mandžuska. Také byly teorie, že byli předáni Němcům a nacházejí se na německém území. To bylo znovu ověřováno a vyvráceno. Přímou odpověď na otázku, kde se tito důstojníci nacházejí, tak Poláci od Sovětského svazu nikdy nedostali.

Velká část polských vojáků a důstojníků Sovětský svaz opustila a odešla na Západ. Mělo to příčinnou souvislost s těmito nevyjasněnými vztahy nebo v tom byl důvod jiný?

JP: Důvodů byla celá řada. Navíc k odhalení katyňských hrobů došlo až potom, co Andersovy jednotky Sovětský svaz opustily. Problém byl v tom, že si sovětské vedení nepřálo na svém území silnou polskou armádu, u které se dalo předpokládat, že bude svým duchem protisovětská. Nakonec během konce roku 1941 a začátkem roku 1942 došlo k přesunutí polských jednotek na Střední Východ do Iráku, Íránu.

Jak to, že generál Anders vlastně nebyl zlikvidován s ostatními "katyňskými důstojníky"?

JP: Generál Anders měl "štěstí", že byl zavřen v sovětském vězení spolu s řadou dalších polských důstojníků. Byli vyšetřováni jako potenciální nepřátelé Sovětského svazu, a to jim zachránilo život. Podobně sovětské vyšetřování pomohlo i některým dalším důstojníkům v internačních táborech, kteří byli kvůli nutnosti výsledku vyřazeni z likvidačních transportů.

Jak byly nalezeny hroby v Katyňském lese?

MB: Nejprve se našly právě hroby v Katyňském lese, protože o dalších tisících povražděných důstojnících ležících v Charkově a 6.500 policistech, kteří leželi v Medném u Tveru, se nevědělo. Ostatně do Medného ani nikdy německá armáda nedorazila, což je jeden z dalších argumentů, že to nemohli udělat Němci, jak posléze tvrdila sovětská propaganda.

Hroby v Katyni byly nalezeny Němci prostřednictvím polských dělníků, kteří tam byli na nucených pracích. V zimě roku 1943 se tedy už vědělo, že tam hroby jsou. Muselo se ale počkat, až rozmrzne půda, a připravit všechno dokonale, aby to klaplo. 13. dubna 1943 to pak Berlín pustil do světa prostřednictvím rozhlasu i novinářů, které tam Němci pozvali z celého světa. Od té doby tam také začaly jezdit delegace novinářů a spisovatelů. V Katyňském lese působila i lékařská komise, která měla zjistit, že mrtví leží v hrobech už od jara 1940, kdy dotyční důstojníci přestali odpovídat příbuzným a celá záležitost se rozjela.

Jedním z těch, kdo na místa exhumací v roce 1943 přišel, byl Antoni Walica. Své pocity popsal v dokumentu Petry Všelichové Zločin jménem Katyň (přepis úryvku z dokumentu):

Přijeli jsme na nádraží Gnězdovo, to je první stanice za Smolenskem směrem na Katyň. Odtud jsme pokračovali po cestě rovnou do lesa. Byl tam jeden otevřený hrob, očištěný až k mrtvým. Vypadali jako slanečci naložení do sudu, jak byli natlačeni jeden na druhého. Byl jsem jako omámený; nic podobného jsem v životě neviděl. Takové množství, a jak leželi jeden na druhém... Neumím svůj dojem ani vyjádřit slovy.

Bezprostředně po odhalení hrobů došlo k přerušení diplomatických vztahů mezi Moskvou a polskou exilovou vládou v Londýně. Proč se to stalo? Jaký to mělo pro Poláky důsledek?

JP: K přerušení diplomatických vztahů došlo proto, že se polská exilová vláda obrátila na Mezinárodní červený kříž, aby byl vyšetřen katyňský masakr. Ve stejný den, kdy tam doputovala polská žádost, stejnou žádost podal Německý červený kříž. To potom byla pro Sovětský svaz záminka k vypovězení diplomatických styků vzhledem k tomu, že Poláky obvinili ze spolupráce s Němci. Byla to skutečně jen záminka, protože od konce roku 1942 Stalin stále více připravoval příchod "moskevských Poláků" – byly organizovány polské jednotky pod vedením plukovníka Berlinga a civilní polské instituce, z kterých později vznikl *Lublinský výbor*.

Němci vozili na místo katyňského masakru zahraniční novináře a další lidi, kteří jim měli pomoci propagovat tuto událost. Kdo tam byl z území protektorátu?

MB: Už v mezinárodní komisi lékařů, která prováděla exhumace a měla přinést důkazy o příčinách a době smrti, byl za tehdejší protektorát profesor Háječka za tehdejší Slovenský štát tam byl František Šubík. Oba z toho měli po válce potíže. Háječek musel napsat jakési odvolání v knize *Důkazy Katyňské* a Šubík byl dokonce

krátkou dobu vězněn, pak se mu ale podařilo emigrovat na Západ. Někdy se tvrdí, že tam za tehdejší Slovensko byl i pozdější prezident Gustáv Husák. Není to pravda. Husák se byl na podobném propagandistickém zájezdu podívat, jaká zvěrstva páchal komunistický režim na Ukrajině, ale bylo to už na podzim roku 1941 a zájezd mířil někam do okolí Kyjeva. Katyň přitom přišla až o dva roky později.

V delegaci spisovatelů a novinářů byl také známý český spisovatel František Kožík. Ten měl po válce za své reportáže v tehdejších *Českém slově* a časopise *Svět* rovněž mnoho potíží. Nakonec v roce 1952, když se v americkém Kongresu zločin v Katyni vyšetřoval a zjišťovala se pravda, musel Kožík společně s Hájkem napsat do *Rudého práva* jakési odvolání. Když jsem s ním na začátku 90. let mluvil, tvrdil, že nikdy vlastně přesně nevěděl, kdo tento zločin spáchal. Teprve až v 90. letech, kdy to Sovětský svaz přiznal, si uvědomil, jak to asi bylo.

Sovětský svaz svoji odpovědnost za katyňský masakr přiznal při 47. výročí jeho odhalení 13. dubna 1990. Uznávají současní Rusové toto přiznání, nebo ne? Byl někdo potrestán?

MB: Za Gorbačova i za Jelcina Rusové svoji odpovědnost uznávali a dávali Polákům archivní materiály týkající se tohoto zločinu. Společná polsko-ruská komise, která zločin vyšetřovala, ale bohužel skončila nezdarem. Rusové pak odmítli dál poskytovat archivní materiály. Poláci si to chtějí došetřit sami. Katyňské rodiny se dokonce obrátily na Mezinárodní soud ve Štrasburku, aby rozhodl, zda to byl zločin proti lidskosti nebo jen náhodná bezpečnostní akce.

(redakčně kráceno)

Hlavní zprávy

- Video

Vyšní Lhoty přijmou prvních pětatřicet běženců aktualizováno 7. 8.

2015 15:10 Vyšní Lhoty - Nové středisko pro zajištění uprchlíků ve Vyšních Lhotách se připravuje k převzetí první skupiny pětatřiceti cizinců, které policie zadržela na území republiky ...

- Registr vozidel bude spravovat O2, stát ušetří až 100 milionů vydáno 7. 8.

2015 14:54 Praha - Ministerstvo dopravy v zakázce na spravování registru vozidel vybralo firmu O2. Ta má od října nahradit současného provozovatele problematického registru, firmu ICZ. O2 chce registr ...

- Video

Počet turistů se zvýšil o desetinu, nejvíc přibylo Číňanů aktualizováno 7.

8. 2015 14:38 Ve druhém čtvrtletí navštívilo Českou republiku o 9,3 procenta turistů víc než ve stejném období loni. Přibylo tuzemských i zahraničních hostů. Oznámil to ...

- Galerie

OBRAZEM: Bláznivé fanouškovské krece na MS v ragby vydáno 8. 10.

2015 06:00 Londýn - Ragby je pro miliony fanoušků po celém světě srdcovou záležitostí. Bitevní pole na zelených trávnících po celé Anglii jsou obklopena příznivci pestrobarevně pomalovanými ...

Další v rubrice

- Video

10. 7. 2015 18:56 Kiskův rok první: Na Slovensku klid, ale turbulence všude kolem

- Video

19. 6. 2015 23:16 Lalovac: Odhady zvýšení nezaměstnanosti se nepotvrdily

- Video

12. 6. 2015 08:07 Šiklová: Patří k evropským hodnotám vítat cizince, i uprchlíky

- Video

9. 5. 2015 07:00 "Děda by nechtěl být v neefektivní EU," říká Nicholas Soames

